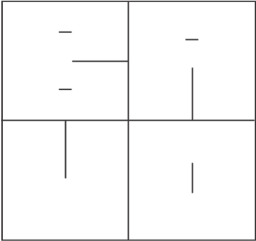

KONTEKSTI KULTURE

STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

BROJ II

An abstract graphic in the bottom right corner consisting of numerous horizontal, wavy lines in varying shades of purple, creating a sense of movement and depth.

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

KONTEKSTI KULTURE | CONTEXTS of CULTURE
Studije iz humanistike i umjetnosti | Studies in Humanities and Arts

ISSN 3027-4222 | Štampano izdanje | *Printed Edition*
ISSN 3027-4818 | Elektronsko izdanje | *Electronic Edition*

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development “Bauo”*

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Naučna redakcija | *Scientific Editorial Board*

Edidio Ivetić (Italija), Dragana Radojičić (Srbija), Boris Kavur (Slovenija),
Martina Blečić Kavur (Slovenija), Tanja Petrović (Slovenija), Ljiljana Gavrilović (Srbija),
Koraljka Kuzman Slogar (Hrvatska), Amra Sačić Beća (Bosna i Hercegovina),
Nenad Vujadinović (Crna Gora), Edin Jašarović (Crna Gora),
Zrinka Mileusnić (Slovenija), Branko Banović (Srbija)

Redakcija | *Editorial Board*

Stanka Janković Pivljanin | Dušan Medin | Jasmina Bajo | Milica Stanić Radonjić

Urednici | *Editors*

Dušan Medin | Stanka Janković Pivljanin

Objavljeno uz podršku Opštine Budva
Published with the support of the Municipality of Budva

KONTEKSTI KULTURE
STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

CONTEXTS *of* CULTURE
STUDIES IN HUMANITIES AND ARTS

II

PETROVAC NA MORU
MMXXIV

SADRŽAJ | CONTENT

Riječ urednika | 7 | *A Word from the Editors* | 10

TRAGOVIMA OTKRIĆA | TRACES *of* DISCOVERIES

Martina Blečić Kavur i Dušan Medin | *Izgubljene u prijevodima: sjekire albano-crnogorskog tipa s Kufina* | 15

Raško Ramadanski | *Pečat Petra, zaštitnika i arhonta Srbije* | 39

Zrinka Mileusnić | *Materijalna kultura kao zrcalo međukulturnosti XVI vijeka* | 45

U OGLEDALU JEZIKA | IN *the* LINGUISTIC MIRROR

Pavle Pavlović | *Poenkare, Vitgenštajn i Hilbertovo nasleđe: epistemološki konteksti* | 57

Jelena Bašanović Čečović | *Leksika crnogorskih narodnih govora kao značajan izvor građe za lingvokulturološka ispitivanja* | 67

Gordana Ljubanović | *Burna sociolingvistička noć: 23. septembar 1813. u Dnevniku don Antuna Kojovića* | 77

NJEGOŠ: REFLEKSIJE | NJEGOŠ: REFLECTIONS

Dragan Đorđević | *Poetika planine i Njegoševi idiomi* | 97

Milijana Simonović | *Slojevitost Njegoševog lirskog izraza u pesmi „Noć skuplja vijeka“* | 111

Dušan Medin | Stari grad Budva i njegova glavna (Njegoševa) ulica kroz
vjekove | 121

PRIKAZI | REVIEWS

Stanka Janković Pivljanin | *Ex catharensia: kratak jezički vodič kroz istoriju
Kotora* Ljiljane Kaščelan | 147

Uputstvo za autore | 151 | *Guidelines for the Authors* | 153

MATERIJALNA KULTURA KAO ZRCALO MEĐUKULTURNOSTI XVI VIJEKA

Zrinka Mileusnić¹
Univerza na Primorskem
Fakulteta za humanistične studije
Koper, Slovenija

Sažetak: U radu donosimo prikaz jednog metalnog nalaza sa potopljenog broda kod Gnalića u Hrvatskoj. Radi se o dijelu brodske opreme za svakidašnju upotrebu, o metalnoj prijenosnoj peći. Na peći je ugraviran natpis koji je od samog otkrića ukazivao na mogućnost drugačije interpretacije od prvobitne – da se ne radi o mletačkom trgovačkom brodu s mletačkom posadom, već o posadi koja je razumjela osmansko pismo, a i osmanske simbole. Čitanjem urezanog natpisa i novijim rezultatima arhivskih istraživanja ta ideja je potvrđena. Tako samo na temelju jednog predmeta i natpisa na njemu imamo osnova za prikaz multikulturalnosti i društvene dinamike Sredozemlja XVI vijeka, koje se ocrta-vaju i u nalazima s potopljenog broda o kojem je ovdje riječ.

Ključne riječi: materijalna kultura, prijenosna peć, natpis, tugra, brodolom, XVI stoljeće

¹ zrinka.mileusnic@fhs.upr.si.

UVOD

Brodolomi su općenito događaji kojima pripisujemo negativne konotacije zbog posljedica koje često uključuju prirodne nepogode, uzrokuju materijalnu i gospodarsku štetu, a ponekad i odnose ljudske živote. Za razliku od tog općeg dojma, u arheologiji nalaze ostataka brodoloma smatramo izuzetno vrijednim nalazima, jer iz njih možemo iščitati brojne informacije koje nam pomažu razumjeti vrijeme u kojem je neki brod potonuo. Ovisno o tipu broda, nivou očuvanosti same brodske konstrukcije, kao i njegovom sadržaju, tj. predmetima koji su se u njemu nalazili, možemo doći do dragocjenih informacija, a ono što je pri tome najvažnije istaknuti jest da se radi o kronološki zatvorenim cjelinama, koje se često uspoređuju s vremenskim kapsulama. Ukoliko materijalne ostatke brodoloma možemo povezati i s drugim izvorima, prije svega arhivskim, onda su njihova vrijednost i interpretacijski potencijal još veći, jer analize podataka iz različitih izvora omogućuju njihovu integraciju, a posljedično i cjelovitiju, točniju i objektivniju rekonstrukciju prošlosti.

U ovome radu predstavljamo ostatke brodoloma iz XVI vijeka koji su pronađeni kod otočića Gnalića u Pašmanskom kanalu, nedaleko od današnjeg Biograda na Moru u Hrvatskoj. Točnije, fokus ćemo usmjeriti na jedan nalaz koji je pripadao brodskom inventaru, te su ga koristili članovi posade, najvjerojatnije kapetan ili vlasnik broda. Radi se o metalnom predmetu, prijenosnoj peći, koja sama po sebi ne predstavlja poseban i neobičan nalaz. Međutim, prilikom dokumentiranja primijetili smo urezan natpis koji je otvorio mnoga pitanja, prije svega o pripadnosti broda i sastavu njegove posade, te je na taj način posijao zrno sumnje u prvobitnu interpretaciju da se radi o venecijanskom trgovačkom brodu. Kasnija interdisciplinarna istraživanja su tu sumnju i potvrdila, te razotkrila mnoge podatke koji kroz priču o tom brodu,

od njegovog nastanka do nesretnog završetka, posredno svjedoče o dinamičnom životu ranonovovjekovnog Sredozemlja, a isto tako i o njegovoj multikulturnoj dimenziji.

Prije nego što se posvetimo analizi izabranog predmeta i natpisa, navesti ćemo osnovne podatke o istraživanju brodoloma i potonulog broda, kao i kratki pregled sačuvanih predmeta. Nakon toga slijedi analiza, te na kraju interpretacija integrirana s rezultatima novijih istraživanja.

VIŠE PUTA „OTKRIVAN“ BROD

Brod o kojemu je riječ više puta je bio „otkrivan“. Prvi puta krajem 60-ih godina XX vijeka, točnije 1967. godine, kada je organizirana velika akcija njegovog spašavanja i vađenja predmeta pomoću tadašnje vojske i različitih stručnih institucija i fakulteta (Vrulje 1970; Gnalić 2013; Radić Rossi & Nicolardi 2019). Nalazi su bili pohranjeni u muzeju u Biogradu, nešto je poslato na restauraciju i tada su, nakon brojnih prvih objava (Gasparetto 1973; Gasparetto 1976; Gasparetto 1977; Gluščević 1994; Juraga 1981; Petricoli 1970, 1974, 1981), potopljeni brod i njegov teret ponovo pali u zaborav.

Nešto novih podataka dobili smo sa istraživanjima 90-ih godina, kada su pod vodstvom Zdenka Brusića izvođena nova podvodna istraživanja i izvađeni novi predmeti koji su bili i objavljeni (Brusić 1996; Brusić 2001).

Nakon toga je slijedilo ponovno „otkriće“ 2002. godine, u okviru međunarodnog projekta *Baština Serenissime*, koji je vodila ekipa sa Sveučilišta Primorska u Kopru, sa profesorom Mitjom Guštinom na čelu. U okviru projekta napravili smo temeljitu fotodokumentaciju, katalog na hrvatskom i engleskom jeziku, te objavili niz priloga (Beltrame 2006; Božulić 2003; Božulić & Guštin 2010; Davanzo Poli 2006; Lazar & Willmott 2006; Mileusnić 2004; Mileusnić 2010).

Najveći pomak u istraživanjima označio je interdisciplinarni projekt pod vodstvom Irene Radić Rossi sa Sveučilišta u Zadru, započet 2012. godine. Rezultati tog projekta su zaista brojni iz vidika tipa istraživanja, metodologije, publikacija, te mnoštva novih podataka o ovom potonulom brodu (Radić Rossi 2012; Radić Rossi & Castro 2012; Gnalić 2013; Radić Rossi i Nicolardi 2019).

BRODI TERET

Ono što nas je fasciniralo prilikom prve posjete Biogradskom muzeju bilo je bogatstvo i raznolikost nalaza, koje ću ukratko predstaviti u nastavku.

Pronađeni su ostaci oružja, prije svega topova, među kojima je najvažniji jedan primjerak s upisanom godinom 1583, što je i godina u kojoj se brod, prema podacima iz pisanih izvora, i potopio. Osim toga su na topu i inicijali ZA (Sl. 1), koji upućuju na proizvođača topova iz Venecije. Već kod tog nalaza se postavlja pitanje zašto je trgovački brod bio naoružan?

Sl. 1. Detalji na topu s oznakama proizvođača (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

Sačuvani su i brojni nalazi različitih materijala, prije svega sirovina, kao i njihova originalna drvena ambalaža. Sva ta drvena ambalaža u kojoj su se nalazili predmeti odlično je sačuvana, a uz to su na njoj urezani i znakovi kojima se označavala trgovačka roba koja se ukrcavala na trgovačke bro-

dove i putovala na različita odredišta (Sl. 2). Sirovina je bila prerađena u oblike, primjerene za transport i trgovinu, kao na primjer olovo u obliku manjih čunjeva, metal prerađen u šipke, limove i žicu različitih dimenzija (Sl. 3 i 4).

Sl. 2. Primjerci sačuvane drvene ambalaže (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

Pronađeni su i veliki čunjevi cinobera, koji je bio sekundarni proizvod prilikom rudarenja žive, pa možemo pretpostaviti da se radi o cinoberu iz rudnika u Idriji. Taj rudnik je snabdijevao Veneciju živom za proizvodnju različitih predmeta, između ostalog i ogledala.

Ono što se ističe među nalazima jeste velika željezna škrinja u kojoj su se nalazile bijele krojene košulje (Sl. 5), koje su prilikom prvog otkrivanja i vađenja nalaza odmah poslate na restauraciju u švicarske laboratorije. Pored košulja, u škrinji su bile i vune-

Sl. 3. Metal i druge sirovine u oblicima za transport (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

Sl. 4. Metal i druge sirovine u oblicima za transport (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

Sl. 5. Košulja iz željezne škrinje (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

ne beretke, tipične za XVI vijek i u obliku koji često vidimo na različitim ikonografskim izvorima iz tog doba. Naravno, svi nalazi bili su obilježeni trgovačkim plombama s različitim oznakama. Najimpresivniji nalaz iz tog konteksta je velika bala nekrojenog tekstila, što je jedinstveni nalaz (Sl. 6). Nekrojeni damast je ukrašen uzorkom kakvog možemo naći na slikama i odjeći pripadnika najviših slojeva, a prvenstveno onih iz Venecije. Dakle, radi se o željeznoj škrinji u kojoj se nalazio poseban teret jednog trgovca, namijenjen za posebnog kupca.

Sl. 6. Bala damasta iz željezne škrinje (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

Osim toga je pronađeno i puno ostataka stakla venecijanske proizvodnje (Sl. 7). Među staklenim predmetima je najveći broj staklenih čaša, pored staklenih bočica, perlica, ali i nekoliko staklenih predmeta netipičnih za venecijansku proizvodnju i istočnjačkih karakteristika. Kasnijim analizama je utvrđeno da se radi o venecijanskoj izradi, ali da su to vjerojatno bili predmeti naručeni od kupca koji je bio naviknut ili je preferirao drugu estetiku i drugačije oblike. Dio nalaza su i ogledala, napravljena od stakla premazanog živom i ostaci prozorskih stakala s ravnom ili reljefno ukrašenom površinom (Sl. 8).

Sl. 7. *Različiti stakleni predmeti* (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

U teretu su pronađeni i različiti svijećnjaci proizvedeni na prostoru današnje Njemačke. Za transport su bili rastavljeni, ali su kvalitetno izrađeni i dobro sačuvani, pa ih je i nakon 500 godina koje su proveli u moru bilo moguće ponovo sastaviti i rekonstru-

irati. Pronađen je i niz manjih predmeta (Sl. 9). U kompletima pribora za šivanje našli su se naprsci, igle i pribadače. Pronađene su kutije s naočalama s kožnim okvirima i, nažalost, uništenim staklima, kao i zapakirani kompleti britvica i škare s četvrtastim i trokutastim završecima, koji su služili za gašenje svijeća, a mogli su se koristiti i kao frizerski alat za kovrčanje kose.

Sl. 8. *Prozorska stakla* (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

Sl. 9. *Manji predmeti iz tereta – naočale* (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

Bogatstvo i raznolikost predmeta su nakon prvog otkrića upućivali na ideju da se radi o mletačkom trgovačkom brodu. Pronađeni su bili i dokumenti koji su pomogli identificirati brod s imenom *Gagliana* ili *Gagiana*, te su potvrdili da se potopio 1583. godine. Nakon prve istraživačke kampanje objavljene su i različite publikacije, pa se prilikom našeg „ponovnog otkrića“ 2004. činilo da o brodu već sve znamo: potopljeni brod je bio venecijanski trgovački brod, pronađeni su njegovi oprema i teret, kao i već spomenuti dokumenti, u kojima se pominjao brod i njegovo potapanje. Znalo se da je uzrok potapanja bilo loše vrijeme, pa smo pretpostavljali da je jedino što nedostaje bolja promocija tog dragocjenog pronalaska. Zato smo u okviru projekta sve predmete iz muzeja fotografirali i napravili kataloge koje smo poklonili muzeju na korištenje za potrebe promocije.

NEOBIČAN DIO BRODSKOG INVENTARA

Prilikom fotografiranja imali smo mogućnost svaki predmet detaljno pregledati. Među onima za svakodnevnu upotrebu na brodu, kao što su metalne tave za kuhanje, nalazio se i predmet u obliku duboke zdjele, koji smo identificirali kao prijenosnu peć. Oblikom je istupao iz konteksta venecijanskog broda, s obzirom na to da se radi o predmetu koji je prisutan u istočnim ili osmanskim kontekstima, a spominje se kao *mangal*. Kako je riječ o prijenosnoj peći, koja je korisna na brodu, a posebno iz praktičnog vidika i opasnosti korištenja vatre unutar drvenog broda, pretpostavili smo da je brod često plovio na istok, gdje je posada nabavila peć. Međutim, ono što je dodatno zaokupilo našu pažnju bila je gravura na vanjskoj stijenci (Sl. 10). Na prvi pogled je bilo moguće zaključiti da se radi o tipičnoj vrsti osmanskog natpisa, zapisanoj u karakterističnom obliku *tugre*.

Tugra je kaligrafski formalni sultanov potpis, nešto kao pečat, oblikovan po-

Sl. 10. Detalj na prijenosnoj peći – gravura u obliku tugre (fotograf Tomaž Lauko, arhiv Inštituta za arheologiju in dediščino UP FHŠ)

put formule sastavljene od nekoliko karakterističnih elemenata. Vanjska stijenska prijenosne peći je za takav znak poprilično nekonvencionalno mjesto. Taj pronalazak je otvorio nova pitanja: Što na mletačkom brodu, na jednom običnom predmetu za svakodnevnu upotrebu, radi takav potpis? S obzirom na to da su tugre bile personalizirane i oblikovale su se za svakog sultana prilikom njegovog stupanja na vlast, pitali smo se što je točno u toj tugri napisano i je li posada koja se nalazila na brodu znala iščitati tu gravuru, te je li razumjela njenu simboliku? Naime, tugra ima u svom osnovnom obliku više simboličkih elemenata (Sl. 11). Veći jajoliki krugovi (tur. *Beyze*) predstavljaju Sredozemlje i njegove dijelove, a rep koji izlazi iz potpisa (*Hançer*) mač kao simbol moći. Vertikalno postavljene crte su jarboli (*Tuğ*) i simboliziraju nezavisnost. Na njima se vijore zastave u obliku slova S (*Zülfe*), koje predstavljaju vjetar koji puše s istoka prema zapadu, u smjeru širenja Osmanskog Carstva. Unutar tih elemenata nalazi se zapis imena sultana kojem pripada tugra (*Sere*). U cijelom potpisu i svim njegovim dijelovima prisutna je jaka simbolika osmanskih vladara koji se takvim potpisom i ikonografijom prikazuju kao vladari Sredozemlja ili oni koji ga osvajaju s istoka. Zbog toga se možemo pitati što radi takav natpis na inventaru mletačkog trgovačkog broda? Razvoj oblika tugre možemo pratiti od prve tugre Orhana I iz XIV

vijeka, a tugra s potopljenog broda kod Gnalića oblikom pripada kasnijim tugrama i odgovara oblicima koji se koriste u XVI vijeku.

Da bismo razumjeli širi kontekst, a i pokušali interpretirati graviranu tu gruu na peći, bilo je potrebno pročitati napisano ime. Za pomoć smo se obratili kolegama koji znaju čitati osmanski turski. Međutim, zbog plitko urezane gravure pokušaji čitanja s fotografija bili su djelomično uspješni i cijeli proces raščitavanja je trajao skoro jedno desetljeće. Prva koja je uspjela pročitati dio natpisa bila je kolegica Dragica Živkova iz Skoplja, koja je uspjela pročitati riječ „kapetan“. Prilikom čitanja je upozorila i na to da se radi o običnom stilu pisanja, koji se koristio u svakodnevnom životu, a ne u formalnim dokumentima, u koju kategoriju spadaju tugre. Iz tih podataka možemo pretpostaviti da je natpis bio razumljiv i pismenim pripadnicima društva izvan visokih krugova, a vjerojatno je netko iz tog kruga bio i autor gravure. Na osnovu tog čitanja i spomena kapetana pretpostavili smo da je vrlo vjerojatno objašnjenje da su članovi posade broda ili dio njih, kao i kapetan broda, razumjeli natpis, pismo i simboliku tugre. U to vrijeme smo pretpostavljali da se možda radi o „šali“ posade, koja je svom kapetanu iz poštovanja na peć urezala ime u obliku tugre, dakle iskazala poštovanje jednako onom koje se iskazivalo prema sultanu. Pretpostavka da je kapetan bio dio ove interpretacije temeljila se na tome što je na brodovima upotreba vatre bila ograničena na područjima za kuhanje, a grijanje nije bilo omogućeno u svim dijelovima broda već u prostorima u kojima se nalazio kapetan. Zato smo pretpostavili da se peć koristila u kapetanovoj kabini. Iako smo uzeli u obzir činjenicu da bi se trebalo raditi o mletačkom trgovačkom brodu, još uvijek je bilo prilično nejasno zašto se na brodu nalazio predmet koji ukazuje na posadu, ili makar kapetana, koja razumije i zna koristiti osmansko pismo, a još je neobičnije to da su koristili baš znak koji svojom simbolikom promovira osma-

nsku nadmoć i vlast u Sredozemlju. Nakon tog čitanja, 2017. godine je kolega Mehmet Tütüncü sa sveučilišta u Rotterdamu pokušao pročitati natpis, ali je i on uspio razaznati samo riječ „kapetan“, dok je preostali dio natpisa i dalje bio nečitak.

Konačno, 2019. godine kolegica Merima Grabčanović sa Univerziteta u Tuzli manipulacijom fotografije, u smislu povećavanja kontrasta, uspijeva pročitati i već poznati dio natpisa i preostali dio (Sl. 11). U tugri je običnim pismom, koje je bilo u svakodnevnoj upotrebi, zapisano „kapetanov dar“, a pored toga i ime, koje je uspjela pročitati, a to je „Ali“. Dakle, nakon ovog čitanja, pitamo se što to znači? Tko je Ali? Tko je kapetan?

NOVI PODACI I NOVA INTERPRETACIJA

U međuvremenu, došli smo do novih podataka. U okviru interdisciplinarnog projekta koji smo ranije spomenuli otkriveno je puno novih podataka, koji su u isto vrijeme kada smo konačno došli do pomaka u čitanju natpisa bili objavljeni u publikaciji autorica Irene Radić Rossi i Mariangele Nicolardi s naslovom „Brodolom kod Gnalića. Ogledalo renesansnog svijeta“ (2019), prema kojoj preuzimamo i osnovne podatke u nastavku. Tako su istovremeno bili poznati podaci čitanja natpisa i rezultati višegodišnjih terenskih istraživanja i istraživanja arhivskih dokumenata objavljenih u novoj publikaciji, pa su se ponudile i nove mogućnosti za pokušaj interpretacije i razumijevanja natpisa u kontekstu potopljenog broda.

Što je novo otkriveno u suvremenim istraživanjima? U okviru novih podvodnih terenskih istraživanja i mjerenja zaključeno je da je orijentacija potopljenog broda bila drugačija od njene interpretacije nakon prve istraživačke kampanje. Otkriveni su i novi podaci u vezi sa sadržajem tereta, a prilikom ronilačkih akcija pronađeni su i novi ostaci tereta i broskog in-

ventara. Na osnovu podataka iz arhivskih dokumenata saznalo se da su prozorska stakla bila naručena za sultana Murata III, koji je vladao u razdoblju od 1574. do 1595. godine, dakle u vrijeme kada se brod potopio. A dragocjeni darovi, bogati predmeti, bili su darovi mletačkog senata, namijenjeni sultanovoj majci, Nūr Bânū.

Pored toga, pronađeni su i popisi spašenog tereta. Naime, iz pročitanih dokumenata smo saznali da je nakon potapanja broda organizirana akcija spašavanja kako bi se izvadilo i spasilo što više tereta, a osiguravajuće društvo isplatilo što manji iznos odtete trgovcima koji su upravo zbog zaštite tereta sklapali osiguranja prije njegovog ukrcavanja na trgovačke brodove. Ako je organizirana akcija spašavanja tereta, a opseg predmeta koji su pronađeni podvodnim istraživanjima bio tako raznolik i opsežan, moramo se pitati što su u toj akciji uopće spasili? Arhivska istraživanja su pokazala da je akcija spašavanja vjerojatno bila zaustavljena nakon što su pronašli najvrjedniji dio tereta, kutiju s dijamantima.

Kroz sva ta nova istraživanja otkriveno je da je životni vijek broda bio od 1567/1569. do 1583. godine. Te prve godine 1567. počinje izgradnja broda u Veneciji. To je projekt koji pokreću tri mladića, jer je posjedovanje trgovačkog broda omogućavalo unosan posao s velikom zaradom. Ta tri mladića, investitora, bili su Benedetto da Lesze, Lazzaro Mocenigo i Piero Bassadonna. Brod odmah nakon izgradnje (1569) preuzima vojska za svoje potrebe. To nam može djelomično poslužiti kao objašnjenje zašto je na brodu bilo topovsko naoružanje. Naime, u periodu od 1570. do 1573. godine vode se mletačko-osmanski ratovi, pa brod služi kao transportni i logistički brod za prijevoz namirnica i ostalog za potrebe mletačke vojske na terenu.

Zanimljivo je da od 1571. taj brod „nestaje“ iz mletačkih arhiva, točnije, do 1581. godine se ni u jednom dokumentu više ne spominje. Naravno, pi-

tamo se zašto, a i što se s brodom događalo u tom desetogodišnjem periodu? Znamo jedino da je već na početku, 1571. godine, kod albanske obale brod napala, oštetila i zarobila osoba koja se u izvorima spominje pod različitim imenima. U onim ranijim pominje se kao Occhiali ili Givoani Dionigi Galeni, a kasnije pod imenima Uluç Ali ili Kiliç Ali Paşa. Radi se o admiralu osmanske flote od 1571. do 1587, koji je vjerojatno zauzeo i imao ovaj brod u svojem vlasništvu. Inače, on je porijeklom bio s Kalabrije i kroz život je prešao veliki put od običnog seljaka, zarobljenika pirata, pirata i na kraju osmanskog admirala. Živio je u visokim krugovima osmanskog društva i 1581. godine brod prodaje osobi koja se zove Odoardo da Gagliano, iznimno uspješnom trgovcu. Tada brod dobiva ime prema kojem ga poznajemo od otkrića u pisanim izvorima koji su spominjali nesreću i njegov nesretan kraj.

Novi vlasnik koristi brod kao trgovački brod do njegovog potonuća. Važan podatak koji otkrivaju arhivski dokumenti je i taj da Odoardo da Gagliano nije bio Mlečanin. Živio je u Istanbulu, u osmanskome okruženju, gdje je zauzimao vrlo visoke funkcije među sredozemnim trgovcima, a i sam je bio u tom poslu vrlo uspješan. Porijeklom je bio iz poznate trgovačke obitelji (Luca 2020: 79–82). Svoj izniman trgovački uspjeh je vjerojatno gradio i na sposobnosti prilagođavanja, pa je tako mijenjao i pripadnost, ovisno o potrebama i identificirao se kao Mlečanin, kada mu je to koristilo. Brod je kupio da bi na neki način zavarao trgovce čiju je robu prevozio. Prema pomorskom pravu XVI vijeka mletački trgovački brodovi su bili dobro osigurani i garantirali su siguran transport tereta. Međutim, arhivska istraživanja su potvrdila da nije bio zaveden u registrima mletačkih brodova. S obzirom na to da je brod bio naručen i napravljen u Veneciji, novi je vlasnik pokušao kod trgovaca ostaviti dojam da će njihova roba na tom brodu biti sigurna, iako se nije radilo o venecijanskom brodu.

Dakle, pitanje te male peći i na njoj ugraviranog natpisa u obliku tuge je možda već na početku davalo indiciju da je 1581, prilikom trgovačke transakcije, kada bivši vlasnik koji tada nosi ime Ali i posjeduje brod od 1571. do 1581, uz prodaju novom vlasniku Odoardu da Gaglianu poklanja i tu peć s urezanim natpisom. Velika je vjerojatnost da su se dobro poznavali, s obzirom na to da su obojica pripadali istanbulskim visokim krugovima.

Na kraju se pitamo koju nam poruku šalje cijela ova priča? Ona, djelomično, kroz preplet dinamične i raznolike sudbine i životnog puta broda i njegovih vlasnika dočarava društvenu dinamiku i međukulturni karakter sredozemnog svijeta XVI stoljeća. Pored toga, upozorava i na važnost interdisciplinarnih istraživačkih pristupa, koji svakako uzimaju u obzir sve raspoložive izvore, materijalne i pisane, bez obzira na to kako mali i nebitni nam se činili na prvi pogled, jer mogu dati veliki doprinos ili nas pravilno usmjeriti u istraživanju međukulturnog svijeta Sredozemlja u prošlosti.

BIBLIOGRAFIJA

Literatura

Beltrame, Carlo. 2006. „Osservazioni preliminari sullo scafo e l'equipaggiamento della nave di Gnalić“. *The Heritage of Serenissima, Annales Mediterranea*. Koper: Založba Annales, 93–95.

Božulić, Gorka. 2003. „Teret potopljenog broda iz XVI. stoljeća“. *Vila Velebita: časopis Hrvatske pomorske straže* 4–5: 61–66.

Božulić, Gorka & Mitja Guštin. 2010. „La nave veneziana affondata al largo della Dalmazia presso l'isola di Gnalić (Biograd)“. *L'avventura del vetro dal Rinascimento al Novecento tra Venezia e mondi lontani*. Katalog izložbe. Trento: Museo Castello dei Buonconsiglio.

Brusić, Zdenko. 1996. *Pomorska arheološka istraživanja kod otočica Gnalića*.

Biograd na Moru: Muzej Biograd na Moru.

Brusić, Zdenko. 2001. „Blago šibenskog podmorja. U: Brusić, Zdenko, Jurišić, Marijo i Željko Krnčević. *Blago šibenskog podmorja*. Šibenik: Županijski muzej, 17–46.

Davanzo Polli, D. 2006. „I reperti tessili di Gnalić“. *The Heritage of Serenissima*. Koper: Založba Annales, 98–99.

Filep, Ana, Jurdana, Ela i Ankica Pandžić (ur.). 2013. *Gnalić. Blago potonulog broda iz 16. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej.

Gasparetto, Astone. 1973. „The Gnalić wreck: Identification of the ship“. *Journal of Glass Studies* 15: 79–84.

Gasparetto, Astone. 1977. „Identifikacija potopljenog broda kod Gnalića“. *Zadarska revija* 3–4: 381–386.

Gasparetto, Astone. 1976. „Vetri veneziani da un naufragio in Dalmazia e da documenti dell'ultimo Cinquecento“. *Studi veneziani XVII–XVIII*: 411–466.

Glušćević, Smiljan. 1994. „Brodolomi na Jadranu u antici i srednjem vijeku“. *Adrias: zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu* 4–5: 13–32.

Juraga, Branka. 1981. „Nakit s galije kod otočica Gnalića s konca 16. st.“. *Nakit na tlu Sjeverne Dalmacije od prapovijesti do danas*. Zadar: Narodni muzej Zadar, 69–71.

Lazar, Irena, Hugh Willmott. 2006. *The Glass from the Gnalić Wreck*. Koper: Založba Annales.

Luca, Christian. 2020. „Three Families (Galante, Panzani, and Gagliano/da Gagliano) of Levantine Merchants from Constantinople in the Late Sixteenth Century International Maritime Trade in North–Western Black Sea and Lower Danube Areas“. *Transylvanian Review* XXIX (1): 75–86.

- Mileusnić, Zrinka. 2010. „Il carico della nave affondata presso Gnalić“. *L'avventura del vetro dal Rinascimento al Novecento tra Venezia e mondi lontani*. Trento: Museo Castello dei Buonconsiglio, 99–101.
- Petricioli, Sofija. 1970. „Njemački renesansni svijećnjaci na Jadranu“. *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti* 12–13: 107–112.
- Petricioli, Sofija. 1974. „Kulturno-historijsko značenje hidroarheološkog nalaza kod Gnalića“. *Zadarsko otočje: zbornik*. Zadar: Narodni muzej u Zadru, 71–78.
- Petricioli, Sofija. 1981. „Deset godina rada na hidroarheološkom nalazu kod Gnalića“. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 6–7: 37–45.
- Radić Rossi, Irena. 2012. „Brodolom kod otočića Gnalića“. *Staklena Odiseja: staklo u opremi i teretu broda*. Zadar: Muzej antičkog stakla, 36–43.
- Radić Rossi, Irena i Mariangela Nicolardi. 2019. *Brodolom kod Gnalića: ogledalo renesansnog svijeta*. Zagreb: AGM.
- Guštin, Mitja, Gelichi, Sauro & Konrad Spindler (eds). 2006. *The Heritage of Serenissima*. Koper: Založba Annales Mediterranea.
- Mileusnić, Zrinka (ed.) 2004. *The Venetian Shipwreck at Gnalić*. Koper: University of Primorska.
- Petricioli, Sofija i Uranija Valentin (ur.). 1970. *Brod kod Gnalića – naše najbogatije hidroarheološke nalazište*. Zadar: Narodni muzej.

MATERIAL CULTURE AS A MIRROR OF INTERCULTURALITY OF THE 16TH CENTURY

Abstract: The article shows the importance of the integrated and thorough analysis of the material culture for interpreting the archaeological context. It focuses on one specific find from the underwater closed context of the shipwreck at Gnalić, the metal object with an engraved inscription. The object, the brass brazier, was probably used by the ship's crew, most probably by its captain or owner. Research of the shipwreck has focused chiefly on the finds representing the ship's cargo and has not focused on the objects belonging to the crew, especially the mentioned object with inscription. According to the recently acquired information, if addressed before, it could have helped decipher the object's origin and context and serve as an essential element for reconstructing the ship's ownership at a certain period. The article focuses on the object, inscription, and their interpretive potential. From the moment of its discovery, the engraved inscription indicated the possibility of a different interpretation than the original one, that it was a Venetian merchant ship with a Venetian crew rather than a crew that understood the Ottoman alphabet and Ottoman symbols. This idea was confirmed by reading the incised inscription and recent archival research results. Thus, based on one object and its inscription, we have the basis for showing the multiculturalism and social dynamics of the Mediterranean in the 16th century, which is also outlined in the finds from the sunken ship in question here.

Keywords: material culture, braziers, inscription, tughra, shipwreck, 16th century

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Developement “Bauo”*
Krš Medinski 1, 85300 Petrovac na Moru, Crna Gora | *Montenegro*
www.kontekstikulture.me | www.bauo.me

Lektura i korektura | *Language Editing*

Jasmina Bajo

Prevod, lektura i korektura (engleski) |
Translation and Language Editing (English)

Milica Stanić Radonjić

Dizajn i prelom | *Design and Layout*

MM Digital d. o. o., Budva

Štampa | *Printed by*

Golbi, Podgorica

Tiraž | *Circulation*

200

CIP – Каталогизacija у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
ISSN 3027-4222
COBISS.CG-ID 27838724

Copyright © Društvo za kulturni razvoj „Bauo“, 2024.

